

VERSLAG N.A.V. VIERDE CONSULTATIEFASE (JANUARI – MAART 2019)

Ontwikkelteam Digitale geletterdheid

1. Achtergrond

In maart 2018 zijn 9 ontwikkelteams met daarin leraren en schoolleiders uit het primair en voortgezet onderwijs begonnen met de ontwikkeling van bouwstenen voor de leergebieden Nederlands, Engels/Moderne vreemde talen, Rekenen & Wiskunde, Digitale geletterdheid, Burgerschap, Bewegen & Sport, Kunst & Cultuur, Mens & Maatschappij en Mens & Natuur. Deze bouwstenen vormen de basis voor de herziening van kerndoelen en eindtermen.

De ontwikkelteams werken in ontwikkelsessies per leergebied aan 1) een visie, 2) grote opdrachten en 3) bouwstenen van kennis en vaardigheden. Na elke ontwikkelsessie volgt er een consultatieperiode waarin de ontwikkelteams inbreng verzamelen op hun tussenproducten. In het consultatieverslag beschrijft het ontwikkelteam de keuzes die zij hebben gemaakt bij het verwerken van deze inbreng. U kunt alle tussenproducten en consultatieverslagen tot nu toe vinden op onze website:

<https://curriculum.nu/tussenproducten-en-feedback/>.

Dit consultatieverslag beschrijft het verloop van de vierde consultatieperiode (11 t/m 27 januari 2019): de reacties die het team heeft ontvangen en de manier waarop zij deze hebben benut om de bouwstenen vorm te geven. Tussen de vijfde en zesde driedaagse, in de periode februari-april 2019 heeft het ontwikkelteam bij de verdere ontwikkeling van de bouwstenen gebruik gemaakt van de expertise van de ontwikkelscholen, enkele experts en van de vakvereniging.

2. Samenvatting aanpassingen ten behoeve van tussenproduct 'raamwerk en bouwstenen'

In de vierde feedbackronde vroeg het ontwikkelteam digitale geletterdheid terugkoppeling op het raamwerk voor de bouwstenen en op de concept bouwstenen behorend bij vier grote opdrachten. De ontvangen feedback is in de vijfde ontwikkelsessie (februari 2019) besproken en zoveel mogelijk verwerkt.

De vierde feedbackronde was relatief kort (4 weken) en – ook om die reden – anders van opzet. De kernactiviteit bestond uit het beleggen van drie feedbacksessies waarvoor stakeholders door Curriculum.nu werden uitgenodigd. Dat gaf de sessies een ander karakter: stakeholders hoorden nu ook rechtstreeks van elkaar wat hun commentaar op de producten en antwoorden op de consultatievragen waren. Van deze bijeenkomsten zijn verslagen gemaakt.

Conform de procedure die voor het hele ontwikkeltraject is vastgesteld, is stakeholders gevraagd hun reacties aan de hand van het beschikbare format digitaal in te zenden (website curriculum.nu). Het team ontving langs die weg achttien inzendingen. Vijf stakeholders hebben niet alleen deelgenomen aan de stakeholdersbijeenkomsten, maar hun inbreng ook digitaal aangeleverd.

Het aantal inzendingen was beduidend minder dan in voorgaande feedbackrondes. De korte responstijd lijkt de meest voor de hand liggende verklaring. Dit geldt in het

bijzonder voor de ontwikkelscholen. Slechts de helft zag kans hun terugkoppeling bijtijds aan te leveren. Lerarentekort, griepgolf en agendadrukte speelden hen parten.

De feedback representeerde wederom een breed palet aan stakeholders: vakverenigingen, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, wetenschap en onderwijs. In lijn met eerdere feedbackrondes blijven de bijdragen vanuit lerarenopleidingen achter. Terugkoppeling vanuit de wetenschap is procedureel verzekerd door de instelling van een klankbord van vakexperts. Deze leveren twee keer in het hele proces input. Het volgende moment waarop de vakexperts input leveren ligt na de zesde ontwikkelsessie in april 2019. Dat houdt in dat hun niet nu gevraagd is op het tussenproduct te reageren. De feedback van leraren, leerlingen en ouders komt voor rekening van de ontwikkelscholen en daarbuiten van 35 docenten handschriftonderwijs.

Ten slotte: een aantal schoolbesturen primair onderwijs heeft in januari feedbacksessies met leraren van hun scholen belegd. Bij drie bijeenkomsten was digitale geletterdheid één van de leergebieden waarover leraren met een lid van het ontwikkelteam in gesprek zijn gegaan. De opbrengsten van die gesprekken zijn door ontwikkelteamleden meegenomen naar het eigen team.

Werkwijze bij de verwerking van de feedback

De digitaal ontvangen feedback is door het ontwikkelteam geordend in 29 'rode lijnen', waarna eerst individueel en daarna als team bezien is hoe met de ontvangen feedback om te gaan. Vooropgesteld mag worden dat veel respondenten zich in lovende bewoordingen over de tussenproducten van het ontwikkelteam uitlaten. De lof betreft zowel de geschakeerde content (meerdere invalshoeken dekkend, compleet) als de tijdsperiode waarin dit gerealiseerd is. De focus in dit consultatieverslag gaat evenwel uit naar de kritische kanttekeningen, aanvullingen en wijzigingsvoorstellen.

18 van de 29 commentaren (samengevat in rode lijnen) zijn onmiddellijk als aanvulling en/of verbetering omarmd, 6 reacties worden niet overgenomen en de resterende vijf vormden bespreekpunten voor het team. De bespreking daarvan leidde ertoe, dat twee van de vijf bespreekpunten niet tot aanpassing leidden en twee andere wel tot aanpassing leidden. Het vijfde bespreekpunt bleef staan tot de volgende ontwikkelsessie, omdat de bespreking daarvan nog niet tot volledige overeenstemming leidde.

3. Aanpassingen in de bouwstenen

3a. Input en/of feedback verwerkt ten behoeve van de bouwstenen

Van meerdere kanten is aandacht gevraagd voor gehanteerde begrippen: er blijkt behoefte aan aanvullingen op de eerder opgestelde begrippenlijst, met als kernboodschap begrippen te concretiseren of toe te lichten. Ook is aanbevolen de gehanteerde begrippen af te stemmen met andere ontwikkelteams. Deze feedback is verwerkt.

Hetzelfde geldt voor de observatie dat de stijl niet altijd consequent is: soms beschrijvend, soms meer geschreven in termen van kennen en kunnen. Dit is vertaald in een instructie voor de uitwerking van het geheel aan bouwstenen en vervolgens ook verwerkt door het ontwikkelteam.

In verschillende reacties werd opgemerkt dat er te weinig merkbare aandacht was voor de invalshoek 'kennis verwerven van'. Andere reacties gaven aan, dat de invalshoek

'creëren met...' niet in alle bouwstenen en in alle fasen van het onderwijs voldoende herkenbaar was. Naar aanleiding van deze feedback heeft het ontwikkelteam alle bouwstenen bekeken op de aanwezigheid van de vier perspectieven die in de visie genoemd zijn en heeft het waar nodig de bouwstenen op dit punt aangevuld.

Diverse stakeholders hebben naast ander commentaar bij de teksten van de bouwstenen 1 en 3 een groot aantal heel specifieke redactionele voorstellen gedaan (zie de verslagen van de consultatiesessies). Deze zijn door het team in dank aanvaard. Na afweging door het ontwikkelteam zijn de meeste suggesties overgenomen. De meer ingrijpende aanpassingen waren:

- Bij grote opdracht 3 is naar aanleiding van de feedback de inhoud herschikt. In plaats van drie sets bouwstenen zijn er nu twee. De derde set 'waarderen en beoordelen van data en informatie' is verwerkt in de twee overgebleven sets. Verder is er een scherpere scheiding gemaakt tussen het proces van informatieverwerving, -verwerking en -verstrekking en de meer technologische benadering van data. Dat resulteerde in de volgende indeling:
- 3.1 Informatievaardigheden: Hoe vind ik informatie met behulp van digitale technologie, en hoe waardeer en verwerk ik dit?
- 3.2 Digitale data: thema's die hierbij spelen: wat zijn digitale data? Hoe verwerkt een computer data? Hoe kunnen data zo goed mogelijk benut worden? Hoe kunnen digitale data zo goed mogelijk beoordeeld en gewaardeerd worden?
- Bij grote opdracht 1 is de focus meer komen te liggen op de rol van digitale technologie bij het communiceren en samenwerken. De set bouwstenen over 'netwerken' gaat meer in op de technologie van netwerken, die voorwaardelijk is voor diverse internettoepassingen.

Naar aanleiding van bouwstenen, behorend bij grote opdracht 3 (m.n. 3.1) wordt opgemerkt dat het beter is om voortdurend het volledige proces van informatieverwerving, -verwerking en -verstrekking aandacht te geven. Gesuggereerd wordt het 'big six'-model hierbij te gebruiken. Dit commentaar is ter harte genomen: 3.1 is aangepast.

Meerdere stakeholders (onder wie zowel leerlingen als wetenschappers) benadrukken dat de beschikbare bouwstenen nog getoetst moeten worden aan de ontwikkelingsfase van de leerling: past wat wordt voorgesteld bij de ontwikkelingspsychologische kenmerken van de leeftijdsfase waarvoor deze bouwstenen bedacht zijn. Het ontwikkelteam heeft de sets bouwstenen hierop bekeken en een aantal aanpassingen gedaan. Zo werd aangegeven dat ook – of zelfs juist - in de eerste fase van het primair onderwijs creativiteit en onderzoekend leren hun beslag dient te krijgen. Dit punt is ter harte genomen en verwerkt.

Een rode lijn in de feedback is dat er een duidelijk onderscheid gemaakt moet worden tussen wat kern en wat keuze is. Specifieke aandacht wordt gevraagd voor (de aanbevelingen voor) de bovenbouw VO: wat is verplicht en wat facultatief? Vanuit het uitgangspunt dat Curriculum.nu de kern van het curriculum beschrijft, zijn de bouwstenen en de aanbevelingen bovenbouw VO hierop gescreend en aangepast.

Het commentaar dat de doorlopende leerlijn door opeenvolgende bouwstenen niet altijd duidelijk is, inclusief de vraag of kan worden toegelicht of bepaalde zaken in een onderwijsfase afgerond kunnen worden, is door het ontwikkelteam besproken en uiteindelijk onderschreven. De bouwstenensets zijn hierop nagelopen en aangepast.

Volgens de ontvangen feedback zou grote opdracht 8 ('Duurzaamheid en leren voor de toekomst') veel concreter moeten worden en meer toegespitst op digitale geletterdheid. Het ontwikkelteam heeft deze feedback omarmd en als volgt verwerkt:

- 'Leren voor de toekomst' is uit de grote opdracht verdwenen. Dit thema zou in alle grote opdrachten en bouwstenen aanwezig moeten zijn. De visietekst wordt hierop aangepast en het ontwikkelteam is nagegaan of 'leren voor de toekomst' voldoende herkenbaar is in de bouwstenen van de andere grote opdrachten. Zo nodig heeft aanscherping plaatsgevonden.
- Het thema 'innovatie' is uit grote opdracht 8 gehaald en heeft, waar mogelijk, een plek gekregen in de bouwstenen van de andere grote opdrachten.
- Het thema 'duurzaamheid' is specifiek ingevuld vanuit het perspectief van digitale geletterdheid.

3b. Input en/of feedback niet verwerkt ten behoeve van de bouwstenen

Veel stakeholders dringen aan op het toevoegen van concrete voorbeelden. Het oordeel van het ontwikkelteam is, dat het van belang is om bij de communicatie over de bouwstenen concrete voorbeelden te kunnen noemen of naar praktijkvoorbeelden te kunnen verwijzen. Concrete voorbeelden worden evenwel niet toegevoegd aan de bouwstenen zelf, omdat daarmee de bouwstenen te tijdgebonden worden. Om die reden wordt ook het gebruik van merknamen vermeden. Het is de taak van het ontwikkelteam om een voorzet te doen voor de inhoud van het curriculum. Het omschrijven van voorbeelden zou daarin als te sturend kunnen worden ervaren.

Enkele stakeholders stellen voor in de bouwstenen bij grote opdracht 5 'Design Thinking' een plek te geven. Het team acht dit zeer waardevol, maar beschouwt Design Thinking als een vorm van 'creëren met'. En hierin voorziet de set bouwstenen.

Vanuit de wetenschap wordt voorgesteld respectievelijk digitale economie en duurzaamheid onder te brengen bij andere leergebieden. Het ontwikkelteam geeft er de voorkeur aan deze aspecten van digitale geletterdheid eerst inhoudelijk af te ronden, alvorens met de collega-ontwikkelteams afspraken te maken over adoptie van (onderdelen van) bouwstenen.

De oproep van een ontwikkelschool om meer samenhang aan te brengen tussen de bouwstenen onder grote opdracht 1 wordt niet overgenomen: hier is door het ontwikkelteam al ruimschoots aandacht aan besteed.

Een andere ontwikkelschool ziet graag dat ten behoeve van leerlingen eerste fase PO wordt opgenomen, dat informatie zoeken in een beschermde omgeving plaatsvindt. De pedagogische insteek die hier wordt gekozen, wordt zeer gewaardeerd, maar hier geldt dat het niet in de bouwsteen thuishoort, maar het pedagogische domein van de school betreft (die hier eigen keuzes in maakt).

In de feedback zijn opmerkingen gemaakt over de omvang van het leergebied (groot) en het gewenste niveau dat de bouwstenen beschrijven (moeilijk). Het ontwikkelteam heeft deze bezwaren besproken en heeft besloten deze feedback niet te verwerken. De invloed van digitale technologie op de samenleving, de economie, de wetenschap, het persoonlijk leven van mensen enz. is dermate groot, dat de aandacht voor digitale geletterdheid, zoals gedefinieerd door het ontwikkelteam, in het onderwijs substantieel zal moeten zijn. Iedere leerling zal voldoende digitaal geletterd moeten zijn om zich in studie, leven en werken staande te kunnen houden en om als burger goed te kunnen functioneren in onze gemedialiseerde en gedigitaliseerde wereld. Het ontwikkelteam heeft serieus afgewogen wat de kern van digitale geletterdheid zou moeten zijn en kwam uit op de beschreven bouwstenen. Door deze bouwstenen te combineren met die van andere leergebieden kan voorkomen worden dat alles wat bij digitale geletterdheid beschreven staat 'er bovenop' komt. Slim combineren levert winst op, zowel wat tijd als inhoudelijke opbrengst betreft.

Het ontwikkelteam realiseert zich, dat de beschreven bouwstenen een stevig ambitieniveau hebben, een ambitieniveau dat door een deel van de huidige leerling- en lerarenpopulatie als te hoog bestempeld zal worden en wordt, getuige een deel van de ontvangen feedback. Na bespreking van deze feedback kwam het ontwikkelteam tot de conclusie, dat het beschreven ambitieniveau gehandhaafd dient te blijven. Het ontwikkelteam beschrijft wat de uiteindelijke doelen van digitale geletterdheid dienen te zijn. Dit maakt wellicht de kloof met de huidige situatie zichtbaar, maar betekent niet automatisch dat de ambitie neerwaarts moet worden bijgesteld. Het zet aan tot de vraag wat de leraar, de school, de lerarenopleidingen en de sector nodig hebben om de ambitie te realiseren. Met betrekking tot dit vraagstuk zal het ontwikkelteam een aantal aanbevelingen doen.

3c. Input/en of feedback meenemen naar de vervolgfase

I&I en Kennisnet bepleitten in hun feedback een aanpassing van het raamwerk van bouwstenen, waarbij een verandering wordt aangebracht in de volgorde waarin de grote opdrachten worden gepresenteerd. De grote opdrachten die kennis en vaardigheden beschrijven die specifiek zijn voor het leergebied digitale geletterdheid zouden links in het overzicht geplaatst moeten worden; de grote opdrachten die meer gaan over de toepassing van die specifieke kennis en vaardigheden zouden rechts in het schema een plek moeten krijgen.

Discussie in het ontwikkelteam leidde niet tot een beslissing. Aan de ene kant voelt het ontwikkelteam ervoor een dergelijk aanpassing te doen. Aan de andere kant wil het ontwikkelteam niet de suggestie wekken, dat de ene grote opdracht belangrijker is dan de andere, noch dat de grote opdrachten in een bepaalde volgorde in het onderwijs aan de orde zouden moeten komen. Het ontwikkelteam beschouwt de grote opdrachten en de daarbij behorende bouwstenen als gelijkwaardig aan elkaar. Ook wil het ontwikkelteam geen volgorde voorschrijven. Al met al neigt het ontwikkelteam ernaar om de gegeven suggestie op te volgen, maar wil het zich bedenktijd gunnen. In de zesde ontwikkelsessie zal het ontwikkelteam op dit punt de knoop doorhakken.

BIJLAGE 1: CONSULTATIEPROCES

Algemene aanpak consultatieproces

De consultatie heeft verschillende doelen. Het eerste doel is het inhoudelijk verrijken van de tussenproducten. De ontwikkelteams kunnen immers niet alleen de bouwstenen formuleren. Zij hebben de deskundigheid en ervaringen van de rest van het onderwijs-

en maatschappelijke veld hierin nodig, leerlingen en ouders. Het tweede doel is de herkenbaarheid van de eindopbrengst voor leraren te bevorderen. De ontwikkelscholen hebben hierin een belangrijke rol. Leraren zijn immers de beoogde gebruikers. Ten derde hebben veel betrokkenen een belang bij de inhoud van de eindopbrengst of spelen ze een rol in de realisatie van het uiteindelijke curriculum; het is belangrijk dat zij in deze fase al hun inbreng kunnen geven.

Bij de start van de consultatieperiode is het tussenproduct van alle ontwikkelteams met bijbehorende consultatievragen breed gedeeld met ontwikkelscholen en andere betrokkenen in het onderwijsveld en daarbuiten. De betrokkenen konden inbreng geven via een online feedbackformulier. Daarnaast zijn diverse partijen, zoals ontwikkelscholen, vakverenigingen, de wetenschap, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties uitgenodigd bij verschillende bijeenkomsten die door Curriculum.nu zijn georganiseerd, om daar met de leraren en schoolleiders uit de ontwikkelteams in gesprek te gaan over de tussenproducten. De aanwezigen konden daarna schriftelijke feedback aanleveren via de online feedbackformulieren. De bijeenkomsten waren echter vooral gericht op het ophalen van input voor de komende ontwikkelsessie.

Binnengekomen reacties in de vierde consultatieperiode

De vierde consultatieperiode liep van 11 tot en met 27 januari 2019. In totaal zijn er 248 feedbackformulieren ingevuld. Deels zijn dit persoonlijke reacties, maar er zijn ook formulieren ingevuld namens organisaties of naar aanleiding van bijeenkomsten. In de feedback zijn o.a. vakverenigingen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven vertegenwoordigd. Ook de ontwikkelscholen hebben gereageerd op de tussenproducten middels de feedbackformulieren. De ontwikkelscholen hadden de opdracht om hun inbreng te baseren op de feedback van het lerarenteam op hun school, van ouders, van leerlingen en waar mogelijk het aansluitend onderwijs en maatschappelijke organisaties rondom de school. De specifieke aantallen feedbackreacties zijn per leergebied als volgt:

Leergebieden	Nederlands	Rekenen/ Wiskunde	Engels/MVT	Burgerschap	Geletterdheid Dig.	Bewegen en sport	Kunst en Cultuur	Mens en Maatschappij	Mens en Natuur
Het aantal reacties via de website	31	65	32	40	23	25	35	*	*

*Ontwikkelteams Mens & Maatschappij en Mens & Natuur hebben geen feedbackreacties via de website opgehaald, maar zij hebben input gevraagd via stakeholderbijeenkomsten op een aantal vragen.

Bent u benieuwd naar de binnengekomen reacties? Deze kunt u vinden op <https://curriculum.nu/ontvangen-feedback-4/>

Analyse van input en feedback

Het ontwikkelteam heeft de binnengekomen antwoorden geclusterd in thema's en geanalyseerd op grote lijnen in die reacties. Vervolgens zijn de reacties door de ontwikkelteamleden individueel en als team gewaardeerd. Op basis van de teamwaardering en bijbehorende argumentatie hebben de leden van het ontwikkelteam vastgesteld (i) welke input in de bouwstenen wordt verwerkt, (ii) welke input niet in de bouwstenen wordt verwerkt en (iii) welke input naar de volgende fase wordt meegenomen.